

ՏԱՆԴԷՆ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՄԷՋ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Մեն պակաս մը պիտի նկատուէր՝ եթէ մեր Հայ Մատենագրութիւնը այս հոյակապ Բանաստեղծէն ոչինչ ունենար իր ծոցը: Եւ անշուշտ մեր ազգը՝ իրաւամբ՝ ուրիշ տեղերէ աւելի իտալիայէ հիւրընկալուող Մխիթարեաններէն պիտի սպասէր ընդունիլ անոր գործոց թարգմանութիւնները, ինչ որ յետոյ ժամանակը ցուցուց:

Պէտք է ըսել սակայն, որ ցարդ ունեցածնիս «Աստուածային կատակերգութիւններ» է, ինչ որ ամենէն ճգին էր միւս բոլոր ազգերուն համար ալ: Ի սկզբան թարգմանութեան անկից մի քանի անշուշտ երգեր. երբեմն մի և նոյնը՝ տարբեր ժամանակներով:

Առաջին անգամ «Բազմավիպ» (1866 թ. 11) հանրութեան կը ներկայացնէ «Ալիսիկի» եղբայրական պատմութեան գրուածը (Դոժիք երգ 1. 124-139, 1. 78), զոր գրաբար թարգմանած է Հ. Ս. Գանթարեան: Ճիշդ ասոր քով կայ նաև մի և նոյն նիւթին ուրիշ գրաբար թարգմանութիւն մը Սր. Հէրիմ ստղագրութեամբ:

1871ին «Բազմավիպ» (թ. 2) տուաւ «Դոժիք»ի Գ. Երզն ալ, «Երբ Տանգէի ի Դոժիս» վերնագրով, թարգմանութիւն՝ Հ. Ս. Կեսարեանի (Գանթարեան):

1875ին է՝ որ առաջին անգամ ամփոփ ձևով մը լոյս տեսաւ վանքիս Տպարանէն հատորիկ «Տարեանոցի յԱստուածային Տեսարաններէն Տանգէի Ալիսիկի» տիպոսով, Հ. Գ. Կազարեանի գրաբար թարգմանութեամբ: Զանազան երգեր են՝ «Դոժիք», Մարբարան, Արքայութիւն» տիպոսներուն տակ ամփոփուած: Անոցմէ ոմանք թարգմանչէն բարեփոխուելով գրուեցան յետոյ «Եղիկարպո շատուածք յՈւսարազգի Մատենագրաց» ի Բ. Հատորին մէջ (տպ. 1877. 1883 վ. ենեա): Ճիշդ ասոր մէջ է նաև հոշականուն Բազմատունու հայացուցած «Ամանակարի Դրանցն Դոժիք»ը, որ սկզբնաւորութիւնն է երրորդ երգին:

1880ին է Տգիւս հրատարակուեցաւ Սիւլիօ Բելլերայի «Հալմիկիկի փրանկիկի» ն՝ Ա. Մ. Եղեկեանի (Պրոյեանց) թարգմանութեամբ. ասոր հետև անցուցած է նաև «Դոժիք»ի երգ Ե. էն «Ֆրանկիկի» ի մասը, որ իրմէ առասանայ բարբառով թարգմանուած է:

Սակայն Հայ Գրականութիւնը ամենէն աւելի կը պարտի Հ. Ա. Ղազիկեանի, որ սկսաւ կարգաւ տալ Տանգէի Գլուխ-Գործոցէն «Դոժիք»ի և «Քաւարան»ի ամբողջական աշխարհագրաբար թարգմանութիւնները՝ սահուն գրով մը: Նախ ի լոյս ընծայեց «Դոժիք»ը, (1903 տպ. Ս.

Ղազար) որ ունեցաւ 1910ին երկրորդ տպագրութիւն մը՝ թարգմանչէն բարեփոխուած, 1905ին հրատարակութեան տուաւ նաև «Քաւարան»ը, բայց արձակ: Յոյժ փափաքելի է մնալ որ այս ալ իր Բ. տպագրութեան ժամանակ ռուսաւորի փոխուէր: Հ. Ղազիկեան այժմ պատրաստ ունի նաև «Արքայութիւն»ը, որուն Ա. երգը առաջին անգամ հրատարակուած է Քերթոյին ընծայուած «Բազմավիպ»ի ներկայ թիւիս մէջ:

Ասոցմէ դուրս յատկապէս կ'ուզենք յիշել նաև ընտիր և յոյժ պատուաբեր ուսումնասիրութիւն մը Տանգէի անձին վրայ, զոր կատարած է Միաբանութենէն Հ. Գաբր. Նահապետեան իտալ. թերթի մը մէջ¹. ուսկից և առանձին պրակ մը կազմուեցաւ վերջը: Իր տեսութեանց առարկան է Հռովմայ Ս. Խաչ երուսաղեմի կոչուող կոստանդինեան եկեղեցոյն աւագ խորանի մեծ որմանկարը, որ կը ներկայացնէ Ս. Խաչի գիւտն ու վերացումը: Հ. Նահապետեան՝ յետ մանրակերպի տեսութեանց՝ դիտել կու տայ սոյն խրճի, բանկարին մէջ Տանգէի դիմանկարին գոյութիւնը, զոր դեռ ոչ մէկ հնախօս չէր անդրադարձած: Զայս ապացուցանելու համար՝ նախ քննութեան կ'ենթարկէ Տանգէի կեանքին հետ սերտ կապ ունեցող Վիպիկեանց ու կուէֆեանց կոլեները և, և կը համեմատէ այդ որմանկարին ներկայացուցած անձնաւորութեանց ու դիրքերուն հետ՝ զոր նկարիչը ուզած էր սքողել իտրիդական ձևի մը տակ: Մէջ կը բերէ միանգամայն զուգահեռութիւն մը, անդրադարձնելով Աստուածային կատակերգութեան մէջ անցըն (Գժ. երգ ԺԼ. 28-33) թէ Տանգէ մեծ Յոբելանին տարին կը գտնուէր ի Հռովմա: Սոյն յօդուածի շահեկանութիւնը նկատի առնելով կը յուսանք ուրիշ անգամ ամբողջութեամբ ներկայացնել Բազմավիպի ընթերցողաց:

Հ. Ղ. ՏԱԵԱՆ

ԱՄԵՐԻԿԱ

Nuova Antologia գրական հանդիսին մէջ Յակոբ Պոնի յօդուած մը նուիրելով Տանգէի ուսուցեան մասին Միացեալ Նահանգաց մէջ, հետեւեալ տեղեկութիւնները կու տայ:

1829ին Նիւ-Եորքի Columbia վարժարանը նորութիւն մը կը ներկայացնէր հիմնելով աթոռ մը իտալական մատենագրութեան համար, ապա ղաօնթագծով և ապա ուսուցչով, առանց ա-

1. Rassegna Nazionale 1917 թիւ 1. էջ 61-70.

շակերտի և առանց թոշակի: Այս անգրաանկի ուսուցիչը իտալացի մըն էր ութսունամյա, Lorenzo da Ponte, ծնած Զենեստ, տեղեակ լատին լեզուին, միանգամայն թատերբեղական բանաստեղծ: 1805ին ընտանեօք երթալով Ամերիկա, տարիներ վերջ Նիւ-Իորքի մէջ առանձին դպրոց մը կը բանայ իտալերենի ուսուցման համար և գրադարաններ կը հաստատէ իտալ մատենագիր-ներու գործերուն համար: Իր գաւառաւորութեանց միջոց կը կարգայ «Աստուածային կատակեր» գործերը: Եւ մէկն է, որմով իտալ լեզուն և մատենագրութիւնը Ամերիկայի մէջ մտում և զարգացում կը գտնեն և ամերիկացիներն ինքնին կը սկսին անով զբաղիլ: Տանդէի առաջին թարգմանութիւնը կը կատարուի Caryl 1822ին և կը տպուի Ֆրիւտսթիլա:

George Ticknor նոր մղում կու տայ Տանդէի ուսուցման, Harvardի մէջ մասնաւոր ընթացք մը հիմնելով Աստուածային կատակերգութեան համար, ինք բացի եռասնտոր ձեռագիր պատմութենէ Տանդէի ժամանակի իտալիոյ քաղաքական և կրօնական զինակիրն, յորինած է նաև վերլուծում մը Տանդէի փերթուածին երեք երգերուն:

Ticknorի նման ուրիշ ամերիկացի մըն ալ Richard Henry Wilde, սիրելով իտալ լեզուն և մատենագրութիւնը, կու գայ իտալիան և թոյլտուութիւն ստանալով Ֆրիւտսթիլ Վեյ Դուքսէն՝ Մետիչիներու դիւանատան մէջ կ'ուսումնասիրէ իտալական գրականութիւնը: Ամերիկա գտնուելով 1847ին կը մեռնի զոդին չընթէ և կը թողու ձեռագիր Life and Times of Dante և իրակ քնարգանքներէ կատարած թարգմանութիւններ: Ինք կը նպաստէ միանգամայն Տանդէի դիմանկարը գտնելու աշխատութեանց, գծուած ձիթթիթէ: Ֆրիւտսթիլ պալատի մը տարտան մէջ:

Բայց Տանդէն ամերիկացոց իրապէս ծանօթացուցած ըլլալու փառքը կը պատկանի Henry Wadsworth Longfellowի: Յաջորդելով Ticknorի Harvardի վարժարանին մէջ, քսան տարի կը զբաւէ այն աթոռ՝ դասեր աւանդելով Տանդէի վրայ և բացատրելով Աստուածային կառնակներու թիւերը: Փաստուն տարեկան եղած միջոց կանոնաւոր կերպով թարգմանութեան կը ձեռնարկէ Տանդէի փերթուածին, սկսելով քաւարանէն: Երկար տան կը զբաղի իր թարգմանութեան քննութեամբ և սրբագրութեամբ, և յայտն իրեն կը գործակցին իր բարեկամներէն Lowell, Norton և ուրիշներ: Իր թարգմանութեան երեք հատորները կը տպագրուին 1867ին, որուն մեծ յոյսով կը տպասէին ամենքն ալ: Թարգմանութիւնը կատարած է անձամբ, բայց բնագրին շատ հաւատարիմ մնալով, գրեթէ բառ առ բառ հետեւողութեամբ:

Նոյնպէս սիրահար մ'եղած է Տանդէի՝ ամերիկացի ուրիշ բանաստեղծ մ'ալ Thomas William Parsons: 17 տարեկան կը ճամբորդէ իտալիան, կ'ուսումնասիրէ Աստուածային կատակերգութիւնը և կը սկսի թարգմանել յանգաւոր եռաւոր տուններով, տող առ տող հետեւելով բնագրին: Գծող սակայն քառատուր տուններ կը փոխարկէ,

կարծելով թէ այնու աւելի պիտի կարենայ մերձենալ յանգաւոր եռատուրներու երկար ներգալնակութեան: 1843ին կը հրատարակէ Գոթիքի առիկ տասն երգերուն թարգմանութիւնը: Քաւարանին թարգմանութիւնը չկրնար լրացնել և Արքայութեան հատուկտորներ միայն կը թարգմանէ:

James Russell Lowell, հեղինակ Biglow Papers, Sir Launfol, The Courtin և ուրիշ քերթուածներու, տանդէաստեղներու մէջ ամենէն աւելի ամերիկացիին կ'ըլլայ: Երբ արդիւնք իր երկարատեւ ուսումնասիրութեանց, կը թողու մեզի պայծառ դիմանկար մը Տանդէին, պատմութիւնը իր ապրած կեանքին և իր գրուածներուն: Կ'ըստ թէ «Աստուածային կատակերգութիւնը առաջնորդեց զիս այն սակաւ գիտութեան» զոր ստացած եմ»: Ինք կը սիրէր Տանդէն ոչ միայն իբր բանաստեղծ՝ այլ և իբր ազգու ոյժ մը, իբր զօրութիւն մը, որ ցաւոց մէջ կը յարուցանէ զմեզ: Կը համեմատէր զայն յուշածանի մը հետ՝ կանգնած հին և նոր դարերու անշրջակին մէջ:

Harvardի համալսարանին մէջ Lowellի կը յաջորդէ Charles Eliot Norton: Ինք 1869էն սկսեալ Atlantic Monthlyի մէջ յօդուածներ կը հրատարակէ Տանդէի վրայ: 1867ին կը վերջացնէ Vita Nuova թարգմանութիւնը: 1891-92 տղապարտութեան կը յանձնէ Աստուածային կատակերգութեան արձակ թարգմանութիւն մը, որուն ձեռնարկած էր Դոն Կարլայլ երբեք վերջացուցած ըլլար, Norton ձեռք չը գտնէր նման աշխատութեան, համոզուելով բանաստեղծի մը մաքէն ծնած և ազնիւ ձեռք գցեցած զապալարներու արձակով ներկայացնելու անարգաստորութեան վրայ: Norton այն գիրքերն որ ծառայեցին իրեն այս թարգմանութեան համար, նուիրեց զանոնք Harvardի վարժարանի գրատան, և որոնք յետոյ կ'որիգը կազմեցին Dante Societyի գրադարանին:

Ամերիկայի դեռ ուրիշ գրատուններ ալ կը պանծան տանդէական շատ կարեւոր հաւաքածոյներով: Cornell համալսարանի մատենադարանը նկատմամբ Աստուածային կատակերգութեան և իր հեղինակին բացմալիարհիկ գրականութեան, ինչպէս նաև իր մատենագիտական հաղուագիտ ժողովածոյին համար, աշխարհ ամենէն կալուստն է: Francis Macaulayի գրադարանի իտալական բաժինը, ճոխ հին տպագրութիւններով, ժառանգութիւն կ'էլիյնայ Pensilvania համալսարանին:

Գրադարաններու ճոխանալով և նորիտ հիմնուելով, տանդէական ուսումնասիրութիւնները մեծ զարգացում կը գտնեն Ամերիկայի մէջ և Տանդէն իր բնագրին մէջ կարգաւոր փառքը ամերիկացիներու լրելութեամբ զբաղի կու տայ իտալերէն լեզուով: Հիմա ամենէն աւելի Harvardի համալսարանն է որ իտալ մատենագրութեան ուսուցման մէջ միտները կը գերազանցէ, և այս աթոռին փառքն է Ուշալ. Gradgent:

Հ. Կ. ՔԻՊԱՐԵԱՆ

ԶԱՐՈՐՆ

Տանդէի ճրգ հարիրարմեակին առթիւ, շաբոնի մէջ ալ այս տարի հանգէսներ պիտի կատարուին. անշուշտ ոչ այնքան չքեղօրէն որքան Եւրոպայոյ մէջ, վասն զի քիչերը կը ճանչնան Տանդէ, և այն երկրորդ թարգմանութեանց շնորհիւ, և անոր մեծութեան վրայ գաղափար չեն կրնար կազմել: Այս մեծարանայ մէջ աւելի թարգմանական մաս պիտի ունենան՝ երբ բնագրին վրայէն ճաբոններէ հաւատարիմ թարգմանութիւնն ի լոյս ընծայէ Հարութիքի Դիմոյի ուսուցիչն:

Երբ մտաւ շաբոն Տանդէի երկը: — Հաւաւ, նաբար շատ ուշ, վերջի տարիներս, կան սակայն շատ պաշտպանողներ ալ որ Տանդէի Տեսիլքը ծանօթ եղած է անոնց՝ երբ դեռ փակուած ազգ մ'էին: Տէչիմա կղզին հաստատուող Հոյանտացւոց միջոցաւ. բայց դեռ ապացոյց մը չեն գտած:

1902ին Սէյիմա շաբոնական թերթը եզակեան բաղադատութիւն մը կ'ընէր ընդ մէջ Աստուածային կատակերգութեան և էշին Սօզու կամ ձէնէին պուտտապաշտի մը գաղափարներուն, որ նշանաւոր քահանայ մ'էր Քիոզոյի հիւսիսակողմը՝ Հիէյ լեւան վրայի էշին տաճարին: Իր գործը «Սյու-Խօշու», հաւագածոյ մ'է պուտտապաշտան հաստատորոր գրուածներու. նպակն է ցոյց տալ աղտեղի աշխարհէս ազատելու, և առանց դժոխք իյնալու՝ յափտենական երջանկութեան հասնելու միջոցները:

Այս գրուածքին մէջ կան մանրանկէպէր՝ որ Տանդէիները կը յիշեցնեն, մանաւանդ հոգիներու տանջանաց մասին. կը նկարագրէ անվերջ տանջանքներ՝ որոնց պատճառը սերն է:

Սակայն տեսիլ մը չէ այդ, այլ կրօնից տալածման համար խմբագրութիւն մը:

Մասնաւոր ուսումնասիրութեան մը աւելի արժանաւոր է Եփեսոյոյի (1723) «Քանդօզուտլն» կամ «Յայալուդ տեպիլը», գիտնալու համար թէ ինչ յարաբերութիւն կայ այս գրքին և Տանդէի գործին մէջ: Հանտացի (հիւսիսային շաբոն) 14 տարեկան, տգէտ և թոթով գեղջուկի մը, Եփեսոյոյի, ճշմարիտ տեսլեան մը պատմութիւնն է այն: Անգամ մը ձիւնակի ձորի մը մէջ կը մար կ'իյնայ տղան, և երկար ատեն հոն կը մնայ. բարի անցորդներ՝ փոխադրելով զինքը իրենց տունը՝ կը սփափեցնեն: Կ'արթննայ բոլորովին փոխուած, ոչ ևս թոթով, այլ այնպէս լաւ կը խօսի որ ծանօթ գիւղացիք զարմացած՝ հրաշք է կ'ըսեն: Տղան կը պատմէ մալած տառն ունեցած տեսիլը՝ զոր ներկայ եղողները կը գրեն և բոլորն ալ կը ստորագրեն բացի Եփեսոյոյէ: Իր գրել չէր գիտէր: Շատ հետաքրքրաւ կան և նման է սա Տանդէի տեսլեան. ահա անոր քանի մը կէտերը: Եփեսոյոյ ուղիով իր ընտանիքին փրկութիւնը ապահովել՝ կը փութայ զէպի յ յուսոյ բլուրը, ուր կը կարծէր ուզածը ձեռք բերել: Երկար և անհարթ ճամբուն վրայ արգելքներու՝ երեք զազաններու կը հանդիպէ. այն ատեն կ'ընենայ իրեն Եփեսոյ (տղոց պաշտպան աստուածը) որ զրկուած էր անոր օգնելու և երկնային ճամբորդութեան մէջ առաջնորդելու:

Ցեառոյ դժոխքի դուռը, Սանծու գետը՝ որ կը համապատասխանէ Ախերոսի, հանդերձ Շօզու-թա-նօ-պապա (պառաւ մը) հրէշով՝ կը յիշեցնեն կարոն. Եմմայի դատաստանը (պուտտապաշտ Մինոս), դժոխքի տանջանքները, արքայութեան զանգերու բաժանումը՝ զլիաւար կէտերն են որ Տանդէի տեսլեան շատ նմանին... Կը մաղթենք ուսումնասիրաց գտնել թէ արդեօք ինչ յարաբերութիւն կայ Տանդէի և այս գործին միջև:

Դառնալով շաբոնի մէջ եղած Տանդէի ուսումնասիրութեան, նկատուելի է որ շաբոն շատ հեռու ըլլալով և յարաբերութիւն մը չունենալով, մինչև կ'զիջերս չըլլալու հաւասար էին:

Երբեմն երբեմն ճարտնացի ուսումնասէր մը, ամերիկեան կամ անգղիական գրքերու կամ թերթերու մէջ հանդիպելով Տանդէի և Աստուածային կատակերգութեան վրայ հատուկտոր տեղեկութիւններու, համառօտ յօդուած մը կը հրատարակէր Տանդէի վրայ, բնականաբար անգղիացեց աչքով դիտուած: Որով կը գտնուին շաբոններէն քանի մը փոքրիշեան գործեր Տանդէի վրայ, բայց այնքան խեղճ՝ որ բան չեն արժէք: Այս նախնական շրջանը կը զոգոյի 19րդ դարով, և 20րդը, կը բանայ կարեւոր շրջան մը Տանդէի ուսման մասին:

Շրջանից փայլուն բացումը կը կատարէ Պին Ուէտա, քաջ ուսուցիչ գրականութեան և անգղիական մատնագրութեան՝ նախ Քոքրոյի և յետոյ Քիոթոյի մէջ: Քոքրոյի մէջ 1901ին հրատարակեց ԱՊՇ Էնով ուսումնասիրութիւն մը «Շիգի հաւեզէ» (Տանդէ՝ Աստուածային բանաստեղծ) անուամբ, առաջին անգամ ծանօթացնելով շաբոնի՝ մեծ բանաստեղծը:

Աճ յաջողութիւն գտաւ այս հանճարեղ հրատարակութիւնը: Քիչ ետք յատուկ միութիւններ կազմուեցան Տանդէի ուսման համար Քոքրոյի և Քիոթոյի կեդրոններու մէջ և ուսումնասիրաց կենսագրի կարեւոր տարր մը կը կազմեն այս միութիւնները: Ուսման իբր դասագիրք կը ծառայէ գիրիմաց և ժողովուրդական ոճով՝ Gargy անգղերէն ոտանաւոր թարգմանութիւնը: Լրջութեամբ և տեղողութեամբ կարեւորագոյն միութիւնը՝ Քոքրոյի մէջ 1907ին հիմնուածն է Հարութիքի Դիմոյի ուսուցչէն «Տանդէ Թաշուքան» (Տուն Տանդէի) անուամբ, որ տեղե մինչև 1915, այսօրեայ մինչև իր շաբոնէն մեկնուած:

Այդ միութիւնը կազմուած էր անգղիագէտ 20 հոգիներէ, որոնք ամիսը երկու անգամ կը զուարուէին. ամէն ընկեր այնքալ էր Տանդէի մէկ գործը ուսումնասիրել և յաջորդ նիստին տեղեկութիւն տալ և մեկնել. դժուար կէտերը միասին կը լուծէին: Կը գործածէին Լոնկֆելդոյի հաւատարիմ թարգմանութիւնը. սակայն ոչ ոք ծանօթ էր իտալ լեզուին. որով միութիւնը խորհուրդ տուաւ Շիմոյի՝ իտալերէն լեզուն սորվել հոն՝ արտաքին լեզուաց զգրացիք մէջ, և յետոյ կատարելագործելու համար իտալիա ղրկեցին:

Վերջի տարիներս շաբոններէ չորս թարգմանութիւն երեցաւ, անգղերէնի կամ գաղղիէնի վրայէն, թէև փառասիրութեան զգացմամբ՝ վրանի բուն բնագրէն դուրս է: Երկուքը արձակ

թրգմ. որոց մին (1919) ընդարձակ ծանօթութիւններով, և միւսն (1916-18) լաւ պատկերներով: Երրորդը լաւ չհասկնալով՝ գէշ թրգմ. մ'է. չորրորդը շատ ընտիր բայց վերահաս մաւ հումար (1919) հատակոտոր մնացած՝ Պին Աւետայի թողածն է:

Կ'արժէ նաև յիշել Իռլիքի Ոկա, Տանդէի մեծ սիրահարը, թէպէտ շաբոններէ միայն գիտէ, բայց ճշմարիտ մեկնեալս մ'է՝ ուսումնասիրութեան միջոցներ և գրքեր հայթայթելով: Քիռթոյի մէջ, ուրիշի տը հետ ինքը կազմակերպեց Տանդէի 600 ամսակիս առթիւ մասնաւոր հանդէսներ, որոնք սակայն հասարակաց հանդէսներ չեն, քիչ ըլլալով Տանդէի-ուսումնասիրաց թիւը: Ուսանողաց միջև հակաճառութեան և ճառախօսութեանց մէջ կայացած նման հանդէսներ՝ ծրարութեան նաև թողիցի, Ոգաթա և ուրիշ քաղաքներու մէջ:

Շաբոնի դեռ ապրող զլիաւոր բանաստեղծը, թգուքի Պանսուի, 92 տոգով ոտանաւոր մը նուիրած է Տանդէի, յորում յետ ակնարկելու բանաստեղծութեան ծագումը Եւրոպայից մէջ, կ'երգէ Տանդէի երկին և իր անձնատուութեան գեղեցկութիւնը, և կը վերջացնէ նմանցնելով Աստուածային կատակերգութիւնը «Խիտ դափնիներու անտառի, երկնքի մթազանա և փոթորկէն մաքրուած կապտային վրայ բարձրացող լուսին, առտունն աստղին՝ որ ջինջ կը փայլի անհուն ուլկանի վրայ, երբ արդէն կատաղի ալիքները հանդարտած են. ինչեղանցներով և տարակոյսներով լի՝ մէկ ծովու մը մէջ գտնուած թանկագին մարգարտին. երկնքի կամարին կախուած ամենամեծ արծաթ տաղի մը, որուն բոլոր լարերը, ճերմակ ամպերու վրայն զահաւ, վիժող թայֆունի փշուծներուն տակ, հազարաւոր տարիներ կը հեծեն՝ թռթռացնելով անսահման ձողալոյ երգը»:

Երբ պիտի ունենայ շաբոն Աստուածային կատակերգութեան բնագրէն հաւատարմ թարգմանութիւն մը: Գեռ ժամանակը հասած չէ: Երկար նախապատրաստական ուսում մը պէտք է յառաջէ քան զայն. ուսումնասէր համայնքը նախ պէտք է լաւ գիտնայ թէ ո՞վ է Տանդէ, ի՞նչ է Աստուածային կատակերգութիւնը: Յետոյ այս երկու լեզուներն (իտալ. և շաբոն.) այնքան հեռու են իրարմէ, որ թարգմանութեան մէջ միայն իմաստը պիտի մնայ առանց գրական արժեքին: Հասարակութիւնն ալ հակակիր պիտի մնայ անոր՝ մոլթ ըլլալով զազափարները և օտար անուններով աւելի ևս մթազնաւ:

Շաբոնի մէջ Տանդէի պատրաստական ուսման հրատարակումը երեք որոշ երկրներ պէտք է ունենայ:

1. — Դերկայացման շրջան, յորում մասնաւոր ճառախօսութիւններով և գիւրիմաց հրատարակութիւններով ճանչցեն Տանդէի կեանքը, իր ժամանակի պատմական ոգին, իր գործին մանրամասներն, այլաբանութիւնները և մեկնութիւնը:

2. — Ուսման շրջան: Այլ ևս հասկնող և հետաքրքրուող հասարակութեան պիտի ելլեն

Տանդէի և իր գործոց ուսումնասիրողներ, և պիտի նախատին ոչ թէ օտար լեզուաց, այլ բուն իսկ բնագրին վրայ:

3. — Թարգմանութեան շրջան, յորում արդէն պատրաստուած հասարակութիւնը կրնայ գնահատել թարգմանութիւնը, և քննադատներն ալ ճշտութեամբ կրնան դատաստան կտրել:

Պր. Որ. 2. Եփմայի ներկայիս հիմը կը դնէ յիշ շրջանին՝ պատրաստելով Աստուածային կատակերգութեան 1. Բառգիրքը. 2. Քերականութիւնը. 3. Ճարտասանութիւնը և Զափագիտութիւնը, այնպէս որ շաբոն ուսումնասիրող զոնայ հոն կատարեալ բացատրութիւն մը ամէն մանրամասնութեանց իսկ, և օտար մեկնութեանց դիմելու հարկ չըլլայ:

ՅՈՒ. ՊԵՏԵՆԱՐԿ

Քաղ. Հ. Գ. ՈՍԿԵՆ

L'Italia che scrive

ամսաթերթէն

ՌՈՒՄԻԱ

Կարծեմ երկրագնդին ոչ մի այլ աշխարհի մէջ պիտի հանդիպի այնքան զգուարութեանց, որքան՝ ներկայապէս՝ Ռուսիոյ մէջ, երբ ուսումնասիրող մը դիմէ հաւաստելու համար, թէ արդեօք հոն ինչպէս հասկացուած է Դանտէի իտալեան և անոր բանաստեղծութեան գեղեցկութիւնն: Ռուսիան, որ համաշխարհային կեանքէն՝ տարիներ ամբողջ՝ ծնացած է կղզիացած, այն պահուն, երբ զօրաւոր և առողջ ոգիներ հզօրիպագոյն զգացին ալեւոր համախմբուելու, վերահաստատուելու համար աշխարհիս մէջ՝ գիտութեան և արուեստի՝ հոգեկան միութիւն. — Ռուսիան, այսօր, նա ալ խօսեցաւ՝ աստ և անդ՝ միշտորդաւ իւր փախստականներու և արքայականներու, որք ձևացուցին փոքր պատկերացումներ (իմա՝ գաղութներ) իւրեանց հայրենեաց՝ օտար հողի վրայ. բայց շատ քիչ բան ցուցադրեց այն մասին թէ ինչպիսիք է նոր կենսան ոգիներու, որ տիրացած են աւերակներուն այն զառամեալ և խառնաշփոթ աշխարհին: Այնու հանդերձ, լուսոյ ինչ ինչ նշոյլներ հասան մինչև առ մեզ՝ նոյն իսկ դեռ ծիսացող աւերակներէն՝ ակնարկելու մեզ վերաշինութեան նկարագրու աշխատանքի մասին: Եւ լուսոյ տոյն նշոյլներէն միտն մէջ կը փայլի Դանտէի անունն: Ռուսական իտերաբնութեան պետութիւնն, Մարքսի Գորկիի տեսչութեամբ, նախաձեռնած է համաշխարհային մատենագրութեան մեծ ժողովածոյի մը հրատարակութեան, 1500 և աւելի հատորներէ բաղկացած ժողովածոյի մը. որուն նպատակն է ծանօթացնել Ռուսաց մարդկային ոգուն գլուխ-գործոցները, նորանոր գիտականօրէն մշակուած՝ հրատարակութիւններով: Այդ ժողովածոյի ցանկին մէջ բովանդակուած է նաև Դանտէի անունը: Մինչ այն, Պետերբուրգի հրատարակչի Գեթերին համար, — որ ներկայապէս Գերմանիա կը գտնուի, Բորիս Ջայցն թարգմանեց արձակ «Գեթիլք»ը և յայտարարուած է որ շուտով պիտի տպագրուի: Ջայցն յայտնի է իւր նախապէս կատարած

իտալական մատենագրութեան ուսումնասիրութիւններովն և իտալական կենսիքէ առնուած գէպերովն, որոց վերջինը «Հաւախարիչ» տպագրուած է՝ նոյն Գծերին հրատարակչի կազանդէի (Almanacco) մը մէջէ։

Որքան որ ալ՝ իտալիոյ սահմանակից աշխարհներու պէս, — որք աւելի կարող էին են, — թարգմտել իտալական բանաստեղծութեան ազգեցութեանն ընդհանրապէս և ի մասնաւորի՝ Դանտէի բանաստեղծութեան, — որքան որ, կ'ըսեմ, բազմաթիւ չըլլան Ռուսիոյ մէջ կատարուած Դանտէի թարգմանութիւնքն, այնու հանդերձ բաւականաչափ փունջ մը կը կազմեն անոնք, որ կը հաւաստեն թէ՛ ոչ Դանտէի հոն վայելած ժողովրդականութիւնը, զոնէ ապահովապէս այն լայն ծանոթութիւնն ու հիացմունքը, զոր Ռուսներն տածեցին ղէպի ի Դանտէն յընթաց իւրեանց արդի հոգեկան յեղաշրջութեանը։ Եւ դիտելի է, որ ի նկատի առնելով այն մեծ դիւթութիւնը՝ զոր սլաւներն ունին՝ օտար լեզուներու ընթերցման, կրթութեան դասակարգերու համար այնքան ալ շատ աւագը չէր զգացուեր թարգմանութիւններն։ Եւ սակայն այնպէս ուրիշ ոչ մէկ լեզու, մինչև անգամ գերմաներէն իսկ՝ չունին այնքան մեծ թիւով հրաշալի թարգմանութիւնք՝ որքան ռուսերէն լեզուն։

Վկարտացիի՝ իւր «Դանտեալեոսքան» մէջ մեզ տուած ցանկն, որ լոկ վեր ի վերանց քաղուած տեղեկութիւններ մ'են, ինչպէս ինքն հեղինակն ալ կ'ըսէ, չէ կարող զոգտափար մը տալ այն գործօնութեան՝ զոր ցուցած են ռուսք՝ վերաբերմամբ Աստուածային Կառավարչութեան։

Այս վերջնոյն չորս ամբողջական թարգմանութիւնք կան, որոցմէ երեքն օտանաւոր, իսկ մին արձակ — Ամենին հինն, Դիմետրիոս Միւնայէվիքը, որ շատ անգամ տպագրուած է՝ Վլոքի հրատարակութեամբ՝ Գորէի պատկերներով 1874—76 թուականներու զործ է։ Մինայէն (1835—1889) ռուս ամենէն աւելի զործունեաց և հաւատարմ թարգմանիչներէն մին եղաւ։ Նա թարգմանեց զանազան հեղինակներէ, ինչպէս՝ Բայրոն, Բուռնս, Մուր, Գեօթէ, Հայնէ։ Իտալականէն՝ բաց ի Աստուածային Կառավարչութեանն թեկնէ՝ թարգմանեց նաև Լէօնարդոյն Միւստոնաւոր ամբողջական թարգմանութիւնն, աւելի արդի (1894), Ա. Ֆեօդորովին է։ Մինչդեռ 1894 տարւոյն հրատարակուեցաւ Զույկոյի արձակ թարգմանութիւնն. որուն՝ թարգմանիչն՝ կցած է յերկար ուսումնասիրութիւն մը՝ Դանտէի մասին՝ անոր անձնակերպութեան և անոր ժամանակին վրայ։ — Ամենէն աւելի հռչակաւորն և նորագոյնն, որուն երկու հրատարակութիւններ կան, — առաջինը՝ 1907ի, երկրորդն՝ Մուրդորիի՝ 1909, զարդարուած 12 պատկերներով և ճոխացուած մեկնաբանութիւններով, — կը պատկանի Դիմետրիոս Մինին արդէն ծառայ իւր Ազատուած յորտապարկի թարգմանութեամբ։ Մինի թարգմանութեանս, — որ կաւարուած է յանգաւոր երբեմներով, — առաջին հրատարակութիւնն սեպտեմբ. Պետերբուրգի Գի-

տութեանց շէմարանի «Պուշկինեան» մրցանակն. զոր շնորհելու համար կաշացուած պատմադաստիարակութեան մէջ այսպէս ըսուած է։

«Թարգմանիչն հարստացուած է հայրենի «մատենագրութիւնը» ճշգրիտ փոխադրութեամբ՝ «քերթողական ստեղծագործութեան համալիրը»։ «Հային ամենաքերական զործերէն միոյնն» Պաւլ «հեղով բնագրի ոտանաւորի ձևն» թարգմանիչն՝ «գիտցած է արուեստօրէն իտալացի այն դժուարութիւններէն, որոս ամեն քայլափոխի կը ստեղծէ նոյն ինքն բնագրին, ոչ միայն ներքին «բովանդակութեան ճոխութեամբ» այլ և իւր «պարզապէս արտաքին յատկութիւններով», «նկատելով ռուսական բառերու» իտալական «բաղդատմամբ» աւելի երկարութիւնն, ռուս «յանգերու յարաբերական աղքատութիւնն, են»։

Մյուս զործն արդարև մեծ արժէք ունի, և իւր մեկնութիւնքն՝ զոր կցած է թարգմանութեան, և յորում հաշուի առած է «Աստուածային հոգեկերպութեան» ամենաթուական կտորներու բոլոր լաւագոյն մեկնութիւնները՝ կը յաւելուն պատմական և բանասիրական կարեւորութիւնը երկուսն, որ արդէն արուեստի նշանաւոր զործ մ'է։

Առանձին առանձին երգերու թարգմանութեանց մէջ հարկ է նշանակել «Դիմիք» ի թարգմանութիւնք՝ Վ. Պետրովի (1871), օտանաւոր, և Ն. Գուլովանովի (1899), նոյնպէս օտանաւոր. Եւ կոլորդիովոյի (վան Դիմ, 1875), Ս. Զարուդինի (1837) և Պ. Կատչինի (1894), արձակ թարգմանութիւնք։ — «Քաւարան» երկու անգամ զատ զատ թարգմանուեցաւ Ա. Մալոմոնի և Մ. Գարբովի ձեռքով։ Առանձին դրամատիք ալ թարգմանուեցան Ա. Նորովի, Ա. Օլովի և Պ. Վէյնբերգի ձեռքով։ — Սմբողջ հագեցեալութեան թարգմանութիւն մ'ալ կայ, որոյ մասին չեմ կրցած որոշ տեղեկութիւններ գտնել և որ շատերէն յիշուած է, կատարուած է Տիկին Զիւմինայի ձեռքով և հրատարակուած վեց մասերով, Գորէի պատկերազարդութեամբ։

Նոր-կիսակնի թարգմանութիւն մ'ըրած է Պ. Մ. Ֆեօդորովն, որ օտանաւոր թարգմանած է անոր նուագներն ու երգերը։ — Երկու հատուած մ'ալ նոյն Նոր-կիսակնի թարգմանութեան է ռուս ամենաշանաւոր փիլիսոփայի ձեռքով, որ է Վլադիմիր Մուլոմոզի (1853—1900)։

Եթէ բաւական ճոխ է թարգմանութեանց շարքը համամատութեամբ անոր՝ որ զեռ արդի ժամանակներ ծանոթացան ռուսք Դանտէի հետ. միւս կողմանէ աղքատ կարելի է համարել Դանտէական մատենագրութիւնը, բայց սեղմ իմաստով։ Մի քանի մեծ կարեւորութիւն չունեցող, ուսումնասիրութիւններ, զորս գտնելի ալ դժուար է, ցրուած կան վերջին տարիներու մատենագրական թերթերու և Գիտութեանց շէմարանի հանդիսին մէջ։ Բայց նշանաւոր է Ս. Պ. Ենկիւրիովի յօդուածն, որ 1883ին հրատարակուած է Մուկոնայի համալսարանի հանդիսին մէջ։ Դա՛ Ռուսիոյ մէջ Դանտէի մասին հրատարակուած ամենահին յօդուածն է։ 1855ին, Հայրենի Օրաւորութեանց մէջ լոյս տեսաւ Կուրիլապիլի

ուսումնասիրութիւն մը. «Դանտէն, իւր դարն և իւր կենսոյն» («Եւրոպայի յրաբան» 1886, 1888 և 1888 թթ. մէջ կան Ալեքսի Ն. Վենետիկի յօդուածները: Հնամարտական Ալեքսի Վենետիկին եւրոպական համբաւի մարդ է. իւր 1904ի գլխաւոր գործն՝ Ժողովական Բանաստեղծութեան վրայ՝ մեծ բանաստեղծին կանգնեալ ճշմարիտ յուշարձան մ'է: Վենետիկիի հրատարակեալ, իտալական մատենագրութեան վրայ ըրած ուսումնասիրութեանցմէ՝ ի մէջ այլոց՝ յիշատակութեան արժանի է Բոկկասչիոյի վրայ գրած, որ նուիրուած է ոչ թէ միայն մատենագրին անձնագրութեան, այլ և միջաւայրին՝ յորում ապրեցաւ և գործեց և անոր ժամանակակիցներուն: Վենետիկիին, դարձեալ, օգտակար եղաւ Դանտէական ուսումնասիրութեանց ի Ռուսիա այնու՝ որ 1881ին, Թարգմանեց Վենետիկի գրուածը «Դանտէ Ալիգիերայի կենսոյն ու գործերը» (Wegele, Dante Alighieri's Leben und Werke; 1. ed. Jena, Manke, 1852), որուն այլ թարգմանութիւն մ'ալ եղաւ: Դանտէի վրայ ուսումնասիրութիւն մ'ալ Պինտոյի հատորին մէջ կայ, իտալացի մը որ Ռուսիոյ մէջ կը գաստխօսէր. «Պատմական ճարտակներ իտալական մատենագրութեան»։ հատոր մը որ 1866ին հրատարակուեցաւ ի Պետրբուրգ և շատ տարածուեցաւ, զոր դէռ ևս կը յիշեն ուսանելն: Նոյնպէս նաև Սիմոնսի գործը՝ «Դանտէ, իւր ժամանակն, իւր ժողովն և իւր հանձարն», թարգմանուեցաւ ռուսերէնի կորիթ ձեռքով, և 1893ին հրատարակուեցաւ ի Պետրբուրգ: Այս աշխատութիւններէն զատ կարելի է յիշել փորձեղ ու յօդուածները՝ Վ. Լեսնիկիի, Մ. Վատսոնի և Վ. Չուկոյի, վերջինս վերև յիշեցիր որպէս Թարգմանիչ, - և հուսկ Վատսոնի Պրեծ Բրաժմնիկին որ էր փիլոսոփոս-բանասէր, և տեսուչ «Փիլիսոփայական և հոգեբանական հանդիսին» (1864-1900), սա ուսումնասիրեց զ'Դանտէն ամեն բանէ աւելի բանասիրական հայեցակէտով: Բայց առանձնապէս զբաղեցաւ Դանտէյով Ծ. Բուզլայէն, որուն ըրած դասախօսութիւններն՝ Աստուածային կատակերգութիւնը ստեղծողի մասին՝ մնացած են անտիպ: Չանոնց պարունակող ձեռագիրն պահուած է Մոսկուայի Բուժանցեղի թանգարանին մէջ:

Նոյնպէս անտիպ մնացած է, ուրիշ շատ աւելի չափաւոր՝ բայց շատ ալ օգտակար գործ մը՝ Տիկին Պիլլերի, - ռուս տիկին մը որ շատ տալիներ է ի վեր Նապոլի կ'ապրէր, և որ գրեթէ ամբողջ Աստուածային կատակերգութիւնն բերանց գիտէ և կ'արտասանէ հրաշալի իտալական շնչաով մը:

Տիկին Պիլլերի գործին նպատակն է, նախ՝ տալ ռուսաց Դանտէի տառական թարգմանութիւնը, պահելով՝ ռուսերէն բառերով՝ Բանաստեղծի բոլոր իսկական բացատրութիւնները, յաւելլով բացատրական ծանուցումներ՝ այն տեղերը՝ ուր որ, իւր ըրած պարզապէս տառական թարգմանութիւնն կարող էր բառանշաւափ չըլլալ ընթերցողի համար:

Ի բաց առաւ կատարուած թարգմանութիւն.

ներն և մեկնողական ու բանասիրական գործերն, Դանտէի աղբեղութիւնն Ռուսիոյ մէջ զգալի եղած է բանաստեղծներուն և գրողներուն գործոնեութեան միջոցով. և կարելի պիտի ըլլար կազմել բաւական երկայն ցանկ տ ակնարկներու, զորս ռուս մեծ գրողներն ու խորհողներն կ'ընեն վերաբերմամբ Բանաստեղծին: Տիկինը անոնցմէ մի քանին: Անոր իտալարէկ կողմն (1779-1840), որ բերանց գիտէ բովանդակ Աստուածային կատակերգութիւնն, բացի Ռասինի ամբողջ գործերէ և Ալգատայ Եւրոստայիէ. - Մալկոմբ, Նեղիսակն Հոպման Վրացագրութեանց (Schizzi di Roma) և Նեպոլիտոյ Տեսարանի (Album Napoletano), զորս այլեքան ընտիր ռուս իտալերէնի յերաժէ Նիկոլա Ֆետաւ. - Ելոյն հոյակաւոր քննադատներն՝ Դորբոյիւբով (1836-1861) և Պիտրեյ (1811-1868) իր յանձնարարէին Դանտէի ընթերցումն, դասելով դիւրեք՝ Եկսպիրի, Գեօթի, Բայրոնի՝ Մարդկութեան ճշմարիտ հանձարներու շարքին մէջ. - Հերցեր (1812-1870), Կաբաւաւոր գրողն կողովոյի (Չանգի), - Ռուսիոյ ազատագրման համար ամենէն մեծ կոռուներէն մին, - սիրահար ընթերցող մը ի Աստուածային կատակերգութեան: Տիկինը, որպէս հետազոտական բան մը, ինչ որ նա՝ նամակի մը մէջ՝ կը գրէր իւր նշանախօսեալ Նաւալայի, 1838ի Սեպտեմբերին: «Երբ Դանտէն յափառուեալ էր «այս աշխարհի կենսոյն հոգեբանութիւն, վերգիլիոս «երկաւ անոր առջև, և անցնելով դիւրեք «Դոմիդ» էն տարաւ ի «Քաւարան»: Նոս նա «Ժանօթացաւ «Բէատրիկէի հետ, որ տարաւ «գիրքն յ«Արքայութիւն»: Ահա իմ կենսոյն: Ահա Ոգարիւնը և Դոս»:

Ոգարիւնը էր ամենէն մտերիմն Հերցերի բարիակամներէ: Դանտայէս, պարզ հետազոտութեան համար յիշեց Պուլլիկին (1799-1837) նուազն որ նուիրուած է Նուագին, և որ անմիջապէս միտքը կը ձգեն կարգուկկիկն նոյն նիւթին վրայ գրած երկու նուագներն. հոս կը թարգմանենք անոր առաջին քառեակը.

Դանտէն խիտո՝ ոչ արժանաբէր ըզնրաւ.
Ի նոյն գեղանի սիրայն հեղոր Պետրբուրգ.
Ընդաւս նորին սիրէր քերթոյն Մակեթթ.
Ձէր էր նոյն գիւր խոն տըխուրս կամայեաւ:

Դանտէական յիշողութիւն մ'ալ կայ Գոգոլի՝ Մեռեալ հոգիք՝ վիպասանութեան մէջ: Գոգոլն, որ շատ տարիներ անցուցեր էր իտալիոյ մէջ և շատ հնամանեց կը յարգանք կը տածէր դէպ ի Դանտէ, զարմանալի չէ որ գաղափարն յղանար իւր գործը Դանտէի ծրարելի վրայ կադապարելու: Մեռեալ հոգիներն առաջին մասն համապատասխանելով Դանտէի «Դոմիդ»ին, երկրորդ մասն ծրարեցած էր որպէս «Քաւարան» մը համաճանաչող Դանտէի «Քաւարան»ին: Եւ այս եղանակի մտքին մէջ կը ժպտէր գաղափարն վերջնական ազատութեան, երրորդ գրքի մը մէջ, որ լինելու է «Արքայութիւն»: Բայց, ինչպէս լաւ կը դիտէ Վենետիկին, պարտաւորող զգոտեալ:

նութիւնն (imponente misticismo) Դանտէի «Արքայութեան», հնարաւոր էր միայն մաքուր և անմիջորդ հաւատոց ժամանակներու մէջ. այնպէս որ՝ Գոգոլի «Արքայութիւն»ն, յետ չար-չարակիր սնանկութեան անոր «Քաւարան»ին, երբէք պիտի չկարենար ունենալ՝ որու երազեալ «Կատակերգութեան» առաջին երգոյն ստեղծագործական մեծութիւնն:

Դանտէական ակնարկութեանց ցուցակն պիտի կարողանար դեռ աւելի երկար լինէր: Եւ այն յայտարար է անոր, որ Ռուսիոյ համար ի զուր ըստած չէին՝ Ն. Նուրովիով—Ապոստոլ՝ խօսքերն. — որ ղեկոտմբերեան մ'էր, հեղինակ՝ այսպէս ըստած՝ «Որթողոքս քրիստոնէական» ի մը. — նա իւր 1812ին նամակներէն միոյն մէջ, — որոց միջոցով զմեզ ներկայս կ'ընէ Նիժնի Նովգորոդ պապատանած Մոսկուացի երիտասարդներու բանաստեղծեանց, — կը քարոզէր թէ եկած հասած է Ռուսաց համար ժամանակն խորտակելու Ֆրանսիական մատենագրութեան մոգական մանակը, որուն մէջ այնքան ժամանակ պարփակուած էին, նաեւու համար՝ իւրեանց լեզուի մէջ՝ դէպի Հոմերոսի, Շեքսպիրի, Շիլլերի և Դանտէի՝ գեղեցիկ ափերն:

ԵՏՏՈՐԵ ԼՕ-ԳԱՏՏՕ

«Գրող Իսաւիա». Հոգմ, 1921, Ապրիլ, Թ. 4.

Երբ խօսք լինում է այն մասին թէ ինչ վիճակի մէջ է Դանտէի բաղդը Ռուսիոյ մէջ, ինձ կը թուի թէ աւելորդ չի լինիր՝ արդէն ԼՕ-Գատուոյի հմտօրէն և ընդարձակօրէն գրածին վրայ՝ այս ևս յաւելուլ ըսել, որ բաց ի Զայնէֆէն, — որ ճշմարտիւ Խալիլյոյ ամենէն աւելի եռանդուն բարեկամներէն մին է Ռուսիոյ մէջ. — ուրիշ մ'ալ, ոչ պակաս մեծ բարեկամ մեզի և մեծ բանաստեղծ (զուցէ ժամանակակից ուսմանէն ամենէն մեծը) ներկայապէս կը զբաղուի Դանտէով. նա է՝ Վիաչեսլավ Իվանով. որոյ աշխատութիւններէն չուտով պիտի լոյս տեսնեն, նախ՝ Նոր Կեանքը և յաջորդաբար՝ Քաշարանը: Դանտէական ժամանակակից ուսմանէն կարող եմ յիշել հոս նաև Վ. Էռն, որ մեռաւ 1918 (երբ Գրիպստը թաղաքանելու հետ էր), Ս. Շիշմախին, — երկուսն ալ Մոսկուայի համալսարանի դասախօսներ, — և Մ. Իվանցով, նոյն քաղքի իրգաւանդաբանին դասախօս: Իվանցովը, որ մեռաւ 1920ին, 1918 1919 ուսումնական տարին՝ Խալիլյան Մարգարանին (Studio Italiano) մէջ՝ կատարած էր լիակատար դասընթաց մը դասախօսութեանց «Դանտէի և անոր ժամանակներու պատմութեան» մասին. որուն մեծ շահաբերութեամբ հետեւած էր այժի զարնող հասարակութիւն, չնայելով որ կենաց պայմաններն անբարեփոխ էին, սրահներն տաքցուած չէին): Դա մտադրուած էր կամաց կամաց դեռ շատ աւելին ընել, իրազործել «Մարգարանի» (Studio) շատ մը ծրագրերէն մին, և այնու հաստատուի իսկական և

յատուկ Դանտէաբանական դասախօսարան մ Մոսկուայի մէջ: Մտտենագրութեան տեսակէտով յիշելու եմ, հուսկ, նաև Պ. Կոզան, ամենէն աւելի երիտասարդն և ամենէն աւելի անուանի Մոսկուայի քննադատներէն, և անոր գիրքը «Պատմութիւն մատենագրութեան արեւմտահայրապետի», հրատարակուած ի Մոսկուա յամ 1912 (կլորով հրատարակի մօտ ի Մոսկուա) որուն Ա. Հատորին Դ. զլուխն ամբողջապէս Դանտէի նուիրուած է:

Թրգմ. Հ. Դոն. ԳԱՋԱՏՈՍՏԵԱՆ

ՕՌ- ԿԱՐԱՍ

Տեսուչ Մոսկուայի

«Իսաւ. Մարգարանի»

«Գրող Իսաւիա». Հոգմ, 1921, Մայիս, Թ. 5.

ԵՐԿԱՍՈՒՐՈՒԹԻՒՆԻՔ ՏԱՆԴԵՒ

ԵՆ. Է Ֆերեյց 1265 Մայիս 8. — Վիւ. Է Ռազենա 1921 Սեպտ. 14.

Vita Nuova (Նոր Կեանք). Իր վրայօք հոգեբանական ուսումնասիրութիւն մ'է: Հոն կ'ըստմէ նաև առ Պլասթիչէ ունեցած սէրը: Երազորդից՝ երբ 26 տարեկան էր:

Le Banquet (Խնդոյքը). Իր ժողովրդական լեզուով՝ գրած քնարեգական բանաստեղծութեանց մեկնութիւնն է:

De Vulgari Eloquentia (Թաղաքա Ուշիարանաբարի). Լատիներէն լեզուով, Խալիլյան լեզուի ոգւոյն վրայ կը խօսի: Նոյնպէս անոր գործածուեցած մասին ամէն տեսակներու մէջ:

De Monarchia mundi (Թաղաքա Միապետութեան աշխարհի). Լատիներէն լեզուով, Երեք գիրքերու բաժնուած է, որոնց մէջ կը զբաղի քաղաքական նիւթերու վրայ:

La Divina Commedia (Աստուածային Կատակերգութիւնը). Բաժնուած է երեք մասերու. Դժոխք. Քաշարան. Արքայադիւն: Կը սկսի 1292ին. կ'աւարտէ 1320ին: Առաջին տպագրութիւնը եղած է 1472ին: Մինչև 1516 ունեցած է 28 տպագրութիւն:

— «Աստուածային կատակերգութիւնը» ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ երկար քնարականութիւն մը, ուր միշտ ասպարէզի մէջ է բանաստեղծն ու իր յատուկ սէրերը:

«Ամսօրեայ Գրական Պահակ» Հոգմ, «Ճիւղման Լիւրարտիկ Կտակը»: